

IGAZ LEVENTE PHD

igaz.levente@gmail.com

történelem, portugál és spanyol nyelv szakos tanár, történész
(Leövey Klára Gimnázium, Budapest)

Fejezetek a középkori Ibér-félsziget állam- és jogtörténetéből: a Privilegio General de Aragón előzményei és háttere

Chapters on the State- and Legal History
of the Medieval Iberian Peninsula:
Prelude and background of the Privilegio General de Aragón

ABSTRACT

The formation of the monarchy of the estates, as a complex process, also could not be separated from the development of the geopolitical and social conditions in the southwestern corner of our continent, on the Iberian Peninsula. There, in the state development, the Kingdom of Aragon reached the furthest, as evidenced by its written sources. In our article, we do not intend to deal with the possibilities of comparison, nor with the question of which contemporary European letter of privilege may have influenced one (or possibly several) others. Instead, keeping in mind the peripheral familiarity of the Iberian Middle Ages in Hungary, we will try to bring the Aragonese example of medieval royal letters of privilege closer to the readers, primarily based on local bibliography. We do this by presenting the path and background leading to it, in the broader context of state development on the Iberian Peninsula.

KEYWORDS

letter of privilege, fuero, reconquest, expansion, Aragonese, nobility, aristocracy, resistance

DOI 10.14232/belv.2022.3.8

<https://doi.org/10.14232/belv.2022.3.8>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Igaz Levente (2022): Fejezetek a középkori Ibér-félsziget állam- és jogtörténetéből: a Privilegio General de Aragón előzményei és háttere. *Belvedere Meridionale* vol. 34. no. 3. pp 143–161.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

BEVEZETÉS

A rendi monarchia kialakulásának összetett folyamata természetesen kontinensünk délnyugati szegletében, az Ibériai-félszigeten sem volt elválasztható az ottani geopolitikai és társadalmi viszonyok alakulásától. A középkori államfejlődés e fontos fejezete így az azonosnak tűnő ke-
retek ellenére sem azonos módon és időben ment végbe a félsziget keresztény államképletei
esetében.¹ A folyamatban az Ibér-félszigeten kétségkívül az az Aragón Királyság jutott a leg-
tovább, amely a nagy földrajzi távolság ellenére a középkor folyamán a Kárpát-medencéig érő
kapcsolatokkal rendelkezett.

A rendi monarchia kialakulásának helyi, írott emlékei közül, az ibér-félszigeti jogtörténe-
ti forráscsoport terjedelmes anyagában a legfontosabbak azok a különböző kiváltság- és ado-
mánylevelek, amelyeket a félszigeti újlatin nyelveken *fueros/forais/furs* összefoglaló néven
ismerünk. Ezek a dokumentumok különféle előjogokat biztosítottak a közösségeknek, egyének-
nek vagy éppen egyes térségeknek, más esetekben helyi törvényekként működtek.

Ilyen formán a középkori Ibér-félszigeten a joghatóság szerepét is betöltötték.² Az egymás-
sal bonyolult dinasztikus kapcsolatban álló félszigeti királyságok esetében a fuerok egymásra
is hatással voltak. Erre példa az egyik aragón magterület, Sobrarbe, amelynek problémás kel-
tezhetőségű törvénygyűjteménye (Fueros de Sobrarbe), pontosabban annak bevezetője, utóbb
felbukkan a Navarrai Királyság területén is, ahol az egyik változata éppen a navarrai törvények

¹ A kasztíliai rendi fejlődésről lásd: ARRANZ GUZMÁN 2010. 49–58, a Navarrai Királyságról: MARTÍN DUQUE-GALLEGO GALLEGO 1991, 324–328. Az ibér-félszigeti (Portugáliát is ideértve) rendi reprezentációról kiváló új tanulmánykötet NAVARRO ESPINACH – VILLANUEVA MORTE 2020.

² A latin *fórum* szó származékeként ismert forráscsoport (Lásd: Dicionário da História Portuguesa. Joel Serrão, 1963–1971, spanyol nyelvű irodalmára: BARRERO GARCÍA 1989; COLECCIÓN DE FUEROS 1852. 105–130.; LADERO QUESADA – GALÁN PARRA 1982. 221–243.; LADERO QUESADA 1998. 294–337.; GARCÍA ULECIA 1975; ALVARADO PLANAS 1995; CORRAL GARCÍA 1988; SÁNCHEZ REY 2007; LACRUZ BERDEJO 2002. 455–575.; CAVANILLES 2003; MARTINEZ Díez 2005b, 29–84; SUÁREZ-GAMBRA 2008; MATOS REIS 1996. Angol nyelven: ESTEVES 2003; O’CALLAGHAN 1975. 172; 270–283. Magyarul: VINCENT – STRADLING 1997. 76–78.; WENZEL 1876. 22–25.

(El Fuero General de Navarra) között maradt ránk, bevezetőjében a később nagy karriert befutott koronázási eskü szövegével.³ Erre alább még visszatérünk.

A fueros az Aragón Királyság esetében ugyanakkor jogtörténeti előzményei is annak a korszakos jelentőségű uralkodói dokumentumnak, amely több tartalmi eleme miatt úgy az angol Magna Charta Libertatummal, mint az idén 800 éves magyar Aranybullával is összevethető. Hasonlóság mutatkozik a kibocsátáshoz vezető út és az utóélet, de a nemesi ellenállási jog kérdésének szemszögéből is. Írásunkban a középkori Ibér-félsziget állam- és jogtörténetének kiemelkedő írásos emlékével, az 1283-ban keletkezett, *Privilegio General de Aragón* néven ismert királyi szabadságlevéllel foglalkozunk.

A korábbi magyarországi, illetve magyar kutatók által külföldön publikált szakmunkákban az Aranybulla, és a több mint hat évtizeddel később született Privilegio General de Aragón lehetséges kapcsolata régóta ismert téma. Az angol, az aragón, a magyar monarchiák, illetve a Jeruzsálemi Királyság szabadságleveleinek összehasonlításával először Ferdinandy Gejza és Karácsonyi János,⁴ majd az ő nyomdokukban az 1930-as években Kőrösi Albin és Divéky Adorján foglalkoztak: Divéky nem zárta ki a magyar nemesi ellenállási jog aragóniai gyökereit,⁵ a későbbiekben Vajay Szabolcs az aragóniai törvényre gyakorolt magyar hatást hangsúlyozta.⁶ Legújabban Zsoldos Attila említi új monográfiájában, a 2022 áprilisában az Aranybulláról rendezett levéltári konferencián pedig Bácsatyai Dániel tért ki a témára röviden. Utóbbi az XIII. századi európai szabadságlevelek összegzésére is vállalkozott, az aragóniai példát is ideértve, ugyanakkor az ibériaival szemben a Magna Charta és az angol jogi hatás szerepét emelte ki.⁷

Az alábbiakban nem szándékozunk sem az összevetési lehetőségekkel, sem pedig azzal a kérdéssel foglalkozni, hogy melyik szabadságlevél lehetett hatással valamelyik (esetleg több) másikra. Ehelyett az ibér középkor hazai, periférikus ismertségét szem előtt tartva, elsősorban a helyi szakirodalom alapján igyekszünk a magyar olvasóközönséghez közelebb hozni a középkori királyi szabadságlevelek aragón példáját. Tesszük ezt az ahhoz vezető út és háttér bemutatásával, az ibér-félszigeti államfejlődés tágabb kontextusában.

ELŐZMÉNYEK: AZ ARAGÓN-KATALÁN EXPANZIÓ

A rendi fejlődés sajátos helyi körülményeinek áttekintésekor elsőnek az ibér-félszigeti iszlám korábban többször megújulni látszó, ám a XIII. század elejére végképp erejüket vesztő államalakulataival szembeni évszázados háborút, közismert nevén a rekonkviztát kell említenünk.⁸

³ A „mitikus” Fueros de Sobrarbe helyi hatásáról jó szakirodalmi hivatkozással lásd VESZPRÉMY 1994. 36–38.

⁴ FERDINANDY 1899. 52.; KARÁCSONYI 1899. 20.)

⁵ Divéky azt vetette fel, hogy az aragón jogfejlődés már Imre király Aragóniai Konstanciával kötött házassága (1198–1204) idején érezthette hatását Magyarországon. DIVÉKY 1932. 2–4.; KŐRÖSI 1932.

⁶ VAJAY 1984. 412.

⁷ ZSOLDOS 2022. 9.; BÁCSATYAI 2022. 20–23. A levéltári konferencia összefoglalóját lásd: https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/konferencia_az_aranybulla_kiadasanak_800_evfordulojara_0.

⁸ Az 1031-ben széthulló Córdoba Kalifátus szegregációját követően új hódítóként fellépő észak-afrikai berber almoravida, majd almohád dinasztiákkal szembeni folyamatos, komoly területi nyereséget eredményező expanzió a legerősebb, északról terjeszkedő keresztény állam, León-Kasztília vezetésével zajlott, amely azonban meg is mutatta lehetőségeinek a határait. Kasztília és Granada relációiról lásd: MELO CARRASCO 2012. A Granadai Emírségre, további szakirodalommal lásd: MELO CARRASCO 2019.

A második tényező a félsziget atlanti, illetve földközi-tengeri partvidéki (és azzal szomszédos szárazföldi) sávjában létrejött két további, eredendően ugyancsak „háborúra szervezett” társadalommal⁹ bíró monarchia, a Leóni Királyság Douro-völgyi határgrófságából függetlenüló Portugál Királyság, illetve az ugyancsak a XII. században létrejövő Aragón Korona stabilizálódása volt. Ez utóbbi az Aragón Királyság és Barcelonai Grófság perszonaluniójából született meg.¹⁰ Kezdetből fogva résztvevők, ugyanakkor vetélytársak is voltak a rekonkvizta „összkeresztény” mozgalmában és León-Kasztíliával azonos módon formáltak igényt a félsziget déli részeire, de katonai és gazdasági potenciáljuk elmaradt amazétól.

Az ibér-félszigeti muszlim hódítás északi határa és a Pireneusok vízválasztó vonala közé ékelődött keskeny, hegyvidéki területen a szomszédos grófságokat (Aragón, Sobrarbe és Ribagorza) I. Ramiro (1035–1063) egyesítette. Az így létrejött Aragón Királyság Navarra, valamint a szétesett Córdobai Kalifátus Zaragoza központtal önállósodó utódállama közé szorulva a XI. század második feléig nem tudott kilépni legkorábbi határai mögül. Ekkor azonban sikeres terjeszkedésbe kezdett – a növekvő hatalmú kasztíliai szomszéd nem kis féltékenységre.¹¹ Ramiro unokája, I. (Csatázó) Alfonz (1104–1134) nevéhez a főváros, Zaragoza 1118. évi bevételén túl már gyakorlatilag az egész Zaragozai Taifa területének megszerzése fűződik, ami elsősorban az Ebro mezőgazdasági szempontból fontos, termékeny völgye miatt volt jelentős. Alig valamivel később IV. Rajmund Berengár (1131–1162) barcelonai gróf saját hódításai (Tortosa 1148, Lérida és Fraga 1149) is jelezték, hogy ő sem kíván lemaradni a szárazföldi területszerzésben. Az egyesült aragón-katalán állam első Barcelonai-házi uralkodója, II. Alfonz (1162–1196) a meghódított földek újratelepítését¹² is nagyban előmozdította, ám a Júcar felső folyása mentén túl már Kasztília érdekeibe ütközött.

Az Ibér-félsziget középkori története során, a ténylegesen éppen csak megkezdődő rekonkvizttal egy időben, az Aragón Korona egyedülként vállalkozott a Pireneusi-félszigeten túli terjeszkedésre is. Ebben a földrajzi határon átívelő dinasztikus kapcsolatai segítettek. A katalán grófságokkal (Condados Catalanes, ezek legerősebbike volt a Barcelonai Grófság) történő végleges egyesülését (1164) követően először a Provanszi Grófságot szerezte meg: ehhez kapóra jött, hogy ott akkor már fél évszázada a Barcelonai-ház ugyancsak katalán dinasztiája uralkodott. II. Alfonz nagy ívű politikáját az országát a Szentszék vazallusának nyilvánító, magát pedig Rómában is megkoronáztató utóda, II. (Katolikus) Péter (1196–1213)¹³ folytatta. Ő azonban végzetes módon belebonyolódott az Okszitánia birtoklásáért folyó háborúba. A neki hűséget esküdő IV. Rajmund toulouse-i gróf megsegítésére induló haderje alulmaradt az albigens-kathar

⁹ A megjelölést James F. Powers munkájából vettem, aki ezt szűkebben az Ibér-félszigeten mindenütt meglévő városi milíciákra alkalmazta. POWERS 1988.

¹⁰ A Magyar Szent Korona Országainak dél-európai analógiájaként is értelmezhető Aragón Korona országairól, kialakulásáról alapvető irodalom: SARASA SÁNCHEZ 2001; ARTETA 1987.; FERNÁNDEZ ESCALANTE 2018.

¹¹ IMS 1995. 278–306. Az aragón kezdetekről magyarul lásd: AVENTIN 2009. 125–142.

¹² Az újratelepítés (*re poblaci3n*) a rekonkvizta folyamatában kulcsfontosságú motívum: a katonai ellen3r3z3s alá vont terület olyan, a gy3ztes hatalomhoz lojális, szolgáltató-szolgáló népekkel, emellett a megszerzett területek védelmét ellátó (egyházi és világi) elemekkel történ3 benépesítést jelent, amely a tart3s birtoklás alapvet3 feltétele. Állandó bels3 migráció kísérte, amely a korábbi, muszlim hatalomhoz h3 népesség cs3kkenését, elvándorlását, ugyanakkor az északra, vagy éppen az Ibér-félszigeten kív3lr3l érkez3 új lakosság növekedését jelenti, annak nyelvi-kulturális hatásaival együtt. Err3l legújabban: GUTIÉRREZ MATE SANZ – GARCÍA CAMPOS – BLAS ORTEGA 2021.

¹³ II. Péter3r3l lásd még: BAGUÉ 1963; MIRET I SANS 1905-1908 és VENTURA 1960.

háborút előzőleg végrehajtó IV. Simon de Montfort pápai támogatású francia és kereszties erővel szemben. Az aragón király maga is elesett a muret-i csatátéren, ez pedig annak a formálódóban lévő katalán-oksztán államszövetségnek a végét is jelentette, amely könnyen lehet, hogy egészen más irányba terelte volna a Földközi-tenger nyugati medencéjének történelmét.¹⁴ Péter halála előbb déli, majd keleti irányába fordította az Aragón Korona expanzióját, amely ennek következtében a rekonkvizta XIII. századi nagy keresztény hódításából is kivehette a részét,¹⁵ addigra már kisebbik szomszédját, a Navarrai Királyságot pedig elzárta el a terjeszkedés lehetőségétől.¹⁶

Az a sajátos politikai helyzet, amelyben az aragón-katalán államnak a többirányú expanziós törekvések mellett mindig figyelnie kellett a nyugati, erősebb szomszéd, Kasztília ambícióira, I. (Hódító) Jakab (1213–1276) idején változott meg. A „legnagyobb katalán uralkodónak” apja oksztániai örökségével már nem kellett érdemben foglalkoznia, ezért nagyobb lendülettel vehette bele magát a déli terjeszkedésbe.¹⁷ Első vállalkozása (Peñíscola bevételére, 1225-ben) nem járt sikerrel, ám a Baleári-szigetek megszerzésének évszázados terve már igen: az 1229–32 között véglegesen megszerzett Mallorca tovább erősítette az addigra már addig is jelentős tengeri kereskedelmi hatalomnak számító kettős királyság regionális helyzetét.¹⁸

A hódító király a szárazföldön is folytatta a rekonkviztát: Murviedro elfoglalása után csapatai végre bevonulhattak Valenciába (1238), majd a levantei partvidék két fontos városa, Denia és az Alicante került az Aragón Korona uralma alá. 1244-ben, a két királyság közötti korábbi egyezmények sora után, Almuzra városában az akkor még kasztíliai trónörökösrel, a későbbi X. (Bölcs) Alfonzzal (1252–1284) kötött megállapodást a területeik elhatárolásáról. Ezt a XIV. század

¹⁴ A muret-i csata, illetve az Aragón Korona Pireneusokon túli szárazföldi térvesztésének egyik következménye az oksztán-provanszi és a katalán nyelv szétválása volt, noha utóbbinak továbbra is vannak az Ibér-félszigeten kívüli beszélői, egyfelől a dél-francia Pyrénées-Orientales megyében, valamint a későbbi terjeszkedés nyomán Szardínián, Alghero városban, utóbbiban a lakosság 15%-a máig katalán nemzetiségűnek vallja magát. A katalán nyelv egykori földközi-tengeri pozícióira lásd: COSTA CARRERAS – YATES 2009. 6–7.

¹⁵ II. Péter még maga is részt vehetett az 1212-es, sorsfordító Las Navas de Tolosa melletti csatában, amely megfordíthatatlanul lejtmenetbe állította az ibér-félszigeti iszlám politikai hatalmát. IGAZ 2020. 85–88.

¹⁶ Mivel ekkor mind Aragóniát, mind pedig a grófságból királysággá alakuló Kasztíliát navarra uralkodó irányította, az érdekütközés bonyolult családi viszály közepette zajlott, amelyben Navarra hamarosan két erősebb szomszédja közé szorult, s a déli terjeszkedés lehetőségétől elzárva a továbbiakban a területgyarapítással járó expanzióban nem vett részt, noha katonái még a XIII. században is feltűntek a rekonkvizta csatamezőin. VII. (Erős) Sancho (1194–1234) és hadserege komoly szerepet vállalt a Las Navas de Tolosa-i győzelemben is. HUICI MIRANDA 2000. 254–255. A Navarrai Királyságról a korszakban lásd: LACARRA DE MIGUEL 2015. 89–122.

¹⁷ Noha országa dél-francia igényeiről formálisan csak 1258-ban mondott le a corbelli megállapodásban. Erről bővebben: GUILLERÉ 2009.

¹⁸ III. (Nagy) Rajmund Berengár (1096–1131) által itáliai városállamokkal együtt kiállított flottával elsőként meghódítani próbált szigetcsoportot egyik alkalmi szövetséges sem gondolta komolyan újratelepíteni: az alig egy esztendőnyi hódítás (1114–1115) így inkább kereszties ideológiával igazolt tengeri rabló hadjáratnak tekintendő, a közös érdek az onnan induló kalóztámadások semlegesítése mellett kereskedelmi természetű volt. A keresztény katonák távoztával az elfoglalt területek rövidesen visszakerültek az iszlám hatalmába. Az almohád utóállamként 1229-ig létező Mallorcai Emirátus meghódításáért vívott háború gazdag irott (emellett ikonográfiai) forrásanyagot hagyott ránk. A legfontosabb krónikák kiadásai: CRÓNICA DE JAIME I 1848; CRÓNICA DE BERNAT DESCLOT 1885; CRÓNICA CATALANA DE RAMON MUNTANER 1860; valamint a Mallorca felosztását megörökítő LLIBRE DEL REPARTIMENT DE MALLORCA 1984. A krónikairódomról lásd: CINGOLANI 2007. Ibiza 1235-ben került katalán birtokba. Vö. BENNASAR BARCELÓ 2005; BISSON 1984, 58–85; SOBREQUÉS 2009. 215–231. A Mallorcai Királyság 1231-es létrehozása után 1276–1344 között rövidebb megszakításokkal önálló államként volt része az Aragón Koronának. További külföldi irodalmát lásd a https://www.cervantesvirtual.com/bib/historia/monarquia/jaime_iim.shtml oldalon.

elején módosították az Aragón Korona új tagállama, a Valenciai Királyság javára.¹⁹ Az ibér-félszigeti terjeszkedés I. Jakab királysága számára a mai Murcia területén ért véget. Az itt kitört *mudéjár* felkelés²⁰ leveréséhez X. Alfonz már királyként kért és kapott segítséget aragón királyi apósától, és bár a területet leginkább a katalán fegyverek juttatták véglegesen keresztény kézre, Jakab rövid úton átengedte azt vejének, ilyen módon sikeresen elkerülte a kasztíliaiakkal a feszültséget (1266).

Az aragón-katalán-valenciai államszövetséghez a Baleári-szigetek már az 1282-es szicíliai vecsernye után csatlakoztak: az utolsóként muszlim kézen maradt Menorca elfoglalása (1287) a középkori Aragón Királyság számára a rekonkvizta befejező dátumát jelentette. További, tengeri terjeszkedését a Mediterráneum nyugati medencéjének legerősebb államaként folytathatta.

AZ ARAGÓN KIRÁLYSÁG A XIII. SZÁZADBAN: ÁTALAKULÁS ÉS KRÍZIS

Az Aragón Korona kétségkívül az egyik ibér-félszigeti középkori sikertörténetként értékelendő, mintegy másfélszáz esztendő alatt véghez vitt terjeszkedése többszörözte az állam magterületeit. Ez pedig az egykori rurális, hegyvidéki aragón gazdaságra és társadalomra is nagy hatást gyakorolt. A komoly földművelési és állattenyésztési kapacitással rendelkező síkvidéki területek meghódítása, újratelepítése, majd – részben a korábbi, *mudéjár* lakosság tudásán alapuló – megművelése, a településhálózat sűrűsödése, különösen pedig a városok felgyorsuló fejlődése népességnövekedéssel járt. Ez egyaránt volt köszönhető a természetes szaporulatnak, az Ebro-völgy új (jelentős részben a Pireneusokon túlról érkező) telepeseinek, de annak is, hogy ebben a korszakban a térséget elkerülték a járványok.²¹

Mindezek következtében Aragónia a XIII. század elejére egy termelékeny, virágzó mezőgazdasággal rendelkező, egyéb téren viszont korlátozott gazdasági erejű országgá létezett. Másrészt, lépésről-lépésre a tengeri kereskedelem minden előnyét élvező Katalónia olyan háttországgá vált, amely alig, de legalábbis egyre kevésbé részesült a további expanzió pozitív hozadékaiból. Ez egy idő után a helyi társadalom elitjének a fenti – tengeri – terjeszkedésre („katalán nyitás”²²), és annak következményeire adott reakciókban is tükröződött. A király politikai lépései ezt a növekvő feszültséget próbálták kezelni. Ezek azonban adott esetben, mint látni fogjuk, éppen súlyosbították azt.

Az államterület gyors megnövekedésével hozható összefüggésbe az a változássorozat, amelyet egyes spanyol szerzők egy, az új évszázad kezdetével kezdődő, egyre erősödő krízis elemeként értelmeznek.²³ A királyi politika változásának egyik első jele annak az első birtok- illetve birtokadományozási rendszernek (*sistema de tenencias*) az eltűnése volt, amely lényegében a rekonkvizta folytatásának feltétele, egyben következménye is volt Aragóniában. Az uralkodó

¹⁹ FERRÁNDIZ LOZANO 1994. A második, 1304-es torroellas-i megállapodásban kijelölt határ csaknem egybeesik a vitatott önállóságú valenciano nyelv(járás) területével: ez a katalán újratelepítés eredménye, a murciai (ma már eltűnő félben lévő) dialektus pedig a X. Alfonz által végrehajtott kasztíliai telepítés hozadéka. LÓPEZ-LARREA 2000. 113, 204.

²⁰ *Mudéjár* (az arab *mudajjan* szóból) megjelölés alatt a keresztény hatalomváltást és uralmat elfogadó, ám muszlim hiten maradó népesség értendő. BAYDAL SALA 2009. 727–738.

²¹ CORRAL LAFUENTE 1983, 98.

²² A katalánok ibér-félszigeti, illetve a Földközi-tenger medencéjében végrehajtott terjeszkedésére: SALRACH I MARÈS 2015. Magyarul lásd: FERRER I MALLOL 2009. 339–362.

²³ CORRAL LAFUENTE 1983. 95–97.

a harcos elit szolgálatait itt is földadományokkal kompenzálta, amelyek bevételeit a kedvezményezett birtokosok (*tenentes*) a továbbiakban is biztosították. Ez a réteg nemcsak katonai védelmezője lett e birtokoknak (*tenencias*), hanem a király politikai és közigazgatási képviselője is. Ennek részeként adminisztratív feladatokat is ellátott. A tenente-családok általában sikerrel tették örökletessé a birtokaikat, ezzel a XI. század második felében megszületett az új királyság első nemesi rétege.²⁴ A tenenciák rendszerére még nagymértékben támaszkodó I. Alfonz idején tűntek fel azok a további rendi szerveződési-szervezeti formák, amelyek innentől jobban megfelelték a királyság aktuális igényeinek, egyben a monarcha szemszögéből nézve is kevésbé tűntek problémásnak. Ezek egyfelől az Ebro-völgy legfontosabb városi központjai (Calatayud, Daroca, Teruel, Albarracín) körül létrejövő közösségek (*comunidades*) területei, másrészt a lovagrendeknek juttatott birtokok voltak.²⁵ Az aragón nemesség a továbbiakban nemcsak a királyi privilégiumokon volt kénytelen osztozni az aragón rendiség e további képviselőivel, hanem a királyság bővülő területének jóvedelmein is.

II. Alfonz és II. Péter idején még csak korlátozott mértékben, de az utóbbi halálát követő évtizedes káosz következtében hamarosan a felszínre került a fentebbi, de a többi, addig lappangó probléma is. Ilyen volt például az is, hogy az előkelők kiszorultak a *comunidades* kormányzásából, ami további anyagi- és presztízvesztést jelentett számukra. Az arisztokrácia akár fegyverekkel történő érdekérvényesítésének lehetőségét már Jakab tényleges uralkodóvá válása (1227) előtt megmutatták az egymást követő nemesi frakcióharcok és lázadások. A trónörökös gyermekfejjel tapasztalhatta meg, hogy az aragón elit egyes képviselői gyakorlatilag semmilyen eszköztől nem riadnak vissza, ha sérülni érzik jogaikat, még inkább a bevételeiket. Az 1224-es második felkelésük során csak komoly váltságdíj fejében szabadulhatott annak az arisztokrata koalíciónak a fogságából, amelyik a két évvel korábbi, II. Guillem de Moncada i de Bern és Nuno Sanç, Jakab nagybátyja, a Rousilloni Grófság örököse, 1216–1218 között aragóniai régens közötti belháború következtében Jakab ellen szerveződött. A jellemzően birtokfoglalással induló konfliktusban a mindössze 15 éves trónörökös az utóbbi oldalára volt kénytelen állni. Az erre nyílt lázadással válaszoló arisztokrata csoport a királyt és a királyságot lényegében korlátlan módon akarta ellenőrizni: olyan nagyhatalmú aragón főnemesekből állt, akiknek a nyomására végül egy időre maga Nuno Sanç is kénytelen volt a koalícióhoz csatlakozni.²⁶

A leendő király fogvatartásán túl az aragón nemesség azt is megengedte magának, hogy bojkottálja a mórok elleni háborút: a peñíscolai kudarc lényegében ennek volt köszönhető. A rekonkvizta folytatása elől csak az 1227-ben kötött alcalai konkordátum aláírásával hárult el az akadály, miután az uralkodó, tanulva a korábbi leckékből, maga is fegyverrel kényszerítette ki a nemesség támogatását.²⁷ Jakabnak tehát hamar rá kellett jönnie, hogy az erő politikáját alkalmazva is tudnia kell uralkodni.

A monarcha és az arisztokrácia így helyreálló együttműködésének következménye az állam területének szárazföldi konszolidációja, azaz a Valenciai Királyság létrehozása lett. A tényleges

²⁴ NICOLÁS-MINUÉ SÁNCHEZ 2014. 775–786.

²⁵ Aragóniában az Ispotályos, Calatrava, Templomos, Santiago és Szent Sírlovagrendek. Lásd: Agustín UBIETO UBIETO 1982/2005, 61.

²⁶ Moncada végül hatalmas, 20 000 maravédit tudott kizsárolni Jakabtól és híveitől – úgymond – vára 1223-as ostromának káraiért. ANTON 1977. 148–149.

²⁷ SOLDEVILA I ZUBIBURU 1988. 271. ANTON 1977. 160–163.

trónra lépése előtti válság tanulságai nyomán Jakab itt az Aragón Koronán belül egy külön politikai identitású királyságot kreált, saját intézményekkel, pénzzel, vám- és tarifarendszerrel. A folyamat jogi rendezése már 1239-ben megkezdődött, amikor az uralkodó kibocsátotta a *Costum de Valencia* néven ismert szabályozást, ami azután az 1261-es *Furs de València* (röviden *Els Furs*) alapja lett.²⁸ Valencia az Aragón Korona többi területével azonos szintű jogi személyisége, illetve közigazgatása ismét dühös reakciót váltott ki az aragóniai nemességből, hiszen így elesetek a birtokaik új területekre kiterjesztésének lehetőségétől. Ennek okán újfent a monarchia elleni szervezkedést választották. Ez azonban csak Jakab utódai alatt hozott eredményt, ő ugyanis kezelni tudta a helyzetet és így folytathatta a maga sajátos államépítő politikáját.

Ennek részeként 1247-ben sor került az összes, addigra már követhetetlenül szerteágazó, egymásnak gyakorta ellent is mondó *fuero* jogi egységesítésére. Jakab a Huescába összehívott rendi gyűlésen a feladattal Vidal de Canellas püspököt (1190?–1252) bízta meg, aki két kódexet is szerkesztett, az aragón szokásjoghoz igazított rövidebb változatot, *Compilatio Minor*, illetve a római joghoz közelebb álló hosszabbat, *Compilatio Maior* néven. Az egységesen *Fueros de Aragón* néven ismert joganyag az aragón jogrend addigi hiányosságainak a csökkentését szolgálta.²⁹

Magával az aragón rendi gyűléssel (*Cortes Generales del Reino*, a továbbiakban *Cortes*) kapcsolatban a spanyol kutatók körében jelenleg is vita tárgya, hogy mikortól is tekintendő valóban intézményesültnek.³⁰ Bármikortól is számítjuk, megjelenése mindenképpen a XIII. századi változások további fontos eleme, ugyanúgy, ahogy a század folyamán jelentkező gazdasági átalakulás, ideértve a mezőgazdaság változásait, a kereskedelem fejlődését, az alacsony produktivitással és az innováció hiányával jellemezhető ipar stagnálását, valamint a Jakab által bevezetett monetáris rendszer megszakadását.³¹ De ide sorolhatjuk azt az Észak-Aragóniában kimutatható népességsökkenést is, ami a század közepétől váltotta fel az addigi demográfiai hullámot és magas mortalitást, elnéptelenedő vidéki területeket mutatott.³²

Ezek a jelenségek árnyaltabb képet adnak Hódító Jakab királyságáról, akinek a megítélése a spanyol kutatók részéről attól is függ, hogy az Aragón Korona melyik királyságára összpontosítanak. Az aragóniai történészek például negatívan értékelik a királyságainak adott patrimonialis arculatot, ugyanakkor figyelmen kívül hagyják, hogy országát felosztotta örökösei között, ami végeredményben az autonómia jövőbeni lehetőségeként is értékelhető. Az aragón-katalán határ kijelölését és a területi expanziót szintén bírálják, utóbbit azért, mert Mallorca és Valencia királyságainak létrehozásával az Aragón Korona véglegesen konföderációs állammá vált, amelyben innentől lényegében maga a monarchia volt az egyetlen közös intézmény. Ezzel szemben Mallorcán és a valenciaiak szemszögéből teljesen ellentétes a kép: számukra I. Jakab nagy uralkodó, az Aragón Korona fontos királyságainak alapító atyja, akit identitásuk alapvető

²⁸ PESET REIG 1989. 361–378.

²⁹ TILANDER 1937, CARABIAS ORGAZ 2013. 313–326.

³⁰ José María Lacarra, Jesús Lalinde Abadía és Antonio Ubieto Arteta már a XII. században *cortes*-nek tartja a király kezdeményezésével összeülő gyűléseket, míg Luis González Antón vagy Esteban Sarasa Sánchez csak az Unión de Aragón által kikényszerített 1283. évitől látják ezt igazolhatónak, pontosan a nemesi kiváltságok érvényesítésének szándékával indokolva nézetüket. Szerintük addig csak a királyi kúria tanácsadó részgyűléseiről érdemes beszélni, a jövőbeni rendi gyűlések többi jellegzetessége nélkül. SARASA SÁNCHEZ 1984. 17.

³¹ UBIETO ARTETA 1969. 85. WOLFF 1977. 25–32.

³² CORRAL LAFUENTE 1983. 105–106.

(területi, nyelvi, joghatósági, pénzpolitikai, intézményi stb.) elemeinek létrehozójaként tartanak számon, mind a mai napig.³³

Kétségtelen, hogy Jakab majd fél évszázados tényleges uralma a területi tudat megszületését jelentette az Aragóniai Korona ibér-félszigeti királyságaiban. Ebben két tényező játszott kulcsszerepet: a jogi normalizáció és a Cortes formálódása. Mindkettő katalizátorként hatott az egyes területek saját entitásának megteremtésében. Emellett a Fueros de Aragón felváltotta a királyság addigi helyi jogi kódexeit, az úgynevezett Barcelonai Szokásrend gyűjteménye (Usatges de Barcelona) pedig, a királyi támogatásnak köszönhetően az összes katalán területen elterjedt a XIII. század derekára.³⁴ Az Aragón Korona jövője szempontjából legfontosabb, a Földközi-tenger irányába történő súlyponteltolódás jegyében a királyi udvar és a kancellária Barcelonába került. A korona első számú örököse, Péter házassága a szicíliai Konstanciával pedig, a rekonkvizta szárazföldi befejeződésével további impulzust adott az Aragóniai Korona mediterrán terjeszkedésének. Ennek részeként az észak-afrikai kereskedelemnek is.³⁵ Ide tartozik a Llibre del Consolat de Mar néven ismert tengerjogi- és kereskedelmi kódex kidolgozása is.³⁶ Belpolitikájának további fontos eleme volt még a zsidóknak adott védelem és a monetáris reformok (így a montpellierier *grueso* bevezetése, továbbá Valencia és Mallorca saját pénzterméinek a kibocsátása).³⁷

III. PÉTER ÉS A PRIVILEGIO GENERAL DE ARAGÓN

I. Jakab erős, regionális nagyhatalomként hagyta királyságát utódaira. Az idősebb III. (Nagy) Péter (1276–1285) az Aragón Korona szárazföldi területeit, öccse, II. Jakab néven (1276–1311) a Baleáriszigeteket és azokat a maradék, Pireneusokon túli területeket (Rousillon és Cerdagne grófságai, valamint apjuk szülővárosa, Montpellier) kapta, amelyeket Jakab 1258 után is megtarthatott.

III. Péter teljes uralkodását a Mediterráneum irányába folytatott további terjeszkedés töltötte ki. Jelen írás keretein túlmutat a jelentős XIII. századi hódítás, Szicília megszerzése, illetve a Szicíliai Királyság megalapítása, mint az Aragóniai Korona további, új tagja.³⁸ Az friss hódítás hazai következményei a fontosabbak, mivel ez az eseménysor ismét aktiválta az aragóniai arisztokrácia és a monarcha régóta meglévő érdekkellentéit. A sziget aragón uralom alá kerülése, III. Péter szicíliai királlyá koronázása és a francia befolyás ottani megszűnése a Szentszéket olyan lépésekre sarkallta, amelyek annál is sokkal súlyosabb helyzetbe hozták az uralkodót,

³³ Jelen írásunkban mellőztük Árpád-házi Jolántának (és egyáltalán a magyar kapcsolatnak) a szerepeltetését is, noha Jakab Valencia Comunidad folklórájában máig meglévő tiszteletében második felesége kifejezett szerepet játszik. PÉREZ DE HEREDIA VALLE 2001. Jolántáról magyarul újabban: SOLTÉSZ 2002. 159–166.; BERTÉNYI 2009. 136–146.

³⁴ BASTARDAS I PARERA 1984.

³⁵ Az északi-afrikai uralkodókkal fenntartott kapcsolatokról lásd: MARTÍNEZ GIL 2022. Az ottani aragón politika a későbbi terjeszkedés, illetve a már egységes Spanyol Királyság magrebi expanziójának előzménye volt. A témáról lásd még: SÁIZ SERRANO 2015. 213–256.

³⁶ CHINER GIMENO – CHACÓN 2003. 7–42.

³⁷ Jakab pénzpolitikájáról lásd: PERE PAU RIPOLLÈS – DEL MAR LLORENS FORCADA 1990. 125–140.

³⁸ Az Anjou Károly elleni szicíliai felkelésről és az aragón beavatkozásról tágabb kontextusban magyarul lásd RUNCIMAN 1999. angol nyelven: MOTT 2003. Giovanni da Procida, az események egyik főszereplőjének a visszaemlékezéseit feldolgozta: MENDOLA 2015. Franciaul: THÉRY 2014. 89–103.

mint amivel annak idején nagyapja szembesült, amikor átkelt a Pireneusokon, majd nem sokkal később mindenét elveszítette Muret mellett. A pápai kiközösítés, trónjának a Valois-ház számára történő felajánlása és mindezek tetejébe az Aragónia ellen meghirdetett kereszteshadjárat (1284–1286 között) nagyon komoly kihívást jelentett országának. Az Aragón Korona azonban ekkorra már egészen más erőforrásokkal és hadipotenciállal rendelkezett, mint 70 évvel korábban. A lehetőséget kihasználni szándékozó franciákat előbb a tengeren (Islas Formigues, 1285, szeptember 4) végül a szárazföldön is (Panizas, október 1) sikerült visszavernie. A győzelemben döntő szerepet játszottak a katalán flotta hathatós támogató manőverei, Roger de Lluria admirális irányításával.³⁹

Az eredményes aragón ellenállásnak azonban nagy ára volt. A szicíliai expanzió, majd annak következményei az aragón katonáskodó elit erejét is igénybe vette, amire a király – számára magától értetődően – számított is. Ezek a csoportok azonban ebben megfelelő alkalmat láttak arra, hogy az uralkodónál jogorvoslatot követeljenek az addigi, különösen Valencia meghódítása óta halmozódó sérelmeikre. Így 1283 nyarán, a küszöbön álló szárazföldi francia invázió árnyékában III. Péter arra kényszerült, hogy Tarazonában összehívja a Cortest. A monarcha hiába próbált kibúvót találni, a megjelenő előkelők a kifogásait gyakorlatilag meg sem hallgatták. Mi több, királlyá választották a legidősebb fiát, Alfonzot. Ugyanakkor azt is kilátásba helyezték, hogy amennyiben az nem fogadná el a koronázási feltételeket, úgy maguk is új dinasztia után néznek. A fentiek hatására kényszerűen Zaragozába áthelyezve folytatódó rendi gyűlésen október 3-án megszületett a Privilegio General, másként Privilegio de la Unión néven elhíresült szabadságlevél. E második névváltozatában mintegy kiindulópontként ismerte el az Unión néven szövetségbe tömörült aragóniai rendek jogát a királyukkal szembeni egységes fellépésre. És korántsem csak az arisztokrácia részéről.

III. Péter Zaragozában egy olyan, 31 cikkelyből álló dokumentumot fogadott el, amely világosan megmutatta, hogy a korabeli aragón társadalom egy része képes volt nyomást gyakorolni az uralkodóra. A cikkelyek mindenekelőtt az aragóniai törvények megerősítéséről rendelkeztek, emellett egységesíteni és aktualizálni is szándékozták a királyság jogi rendelkezéseit. Mindezt úgy, hogy azok minél hamarabb életbe is lépjenek. A Privilegio General szövege a király latin nyelvű bevezetőjével kezdődik: ebben a dátum és a helyszín mellett az is szerepel, hogy kik és miért is gyűltek össze a kérdéses napon. Ennek végén már aragón nyelven nevesítik az arisztokraták (*richos omnes*⁴⁰), a lovagok (*mesnaderos*⁴¹ és *cavalleros*) mellett a nemesség szintén lovon harcoló alacsonyabb rétegének (*infançones*⁴²) és az önkormányzatok, városok és villák⁴³ lakóinak (*ciudadanos*) képviselőit is. Ez egyértelművé teszi, hogy a szabadságlevél sokkal több volt, mint egyetlen társadalmi csoport követeléseinek összefoglalása.

³⁹ A háború francia sikerekkel indult: III. Fülöp csapatai Katalóniában egészen Gerona városáig jutottak, és csak az aragón flotta Szicíliaiból történő visszatérésére vonultak vissza. Roger de Lauria életéről és működéséről lásd: INFUESTA PÉREZ 2003.

⁴⁰ Az ibériai újlatin nyelvekben *ricos hombres/ricos homens*, azaz „vagyonos férfiak”, magyarul az arisztokrácia tagjai.

⁴¹ A *mesnadero* olyan előkelő volt, aki egy *rico hombre* vezette katonai kontingensben (*mesnada*) korlátozott ideig katonáskodott, és ezért a király kompenzációt biztosított neki.

⁴² Spanyolul *infanzón*, portugálul *infanção*, a *ricos hombres*-nél alacsonyabb rangú, bíraskodási joggal nem rendelkező nemes. Későbbi, nálunk jobban ismert elnevezése a *hidalgo/fidalgo*. Az ibér középkor társadalmi osztályaira bővebben lásd: MENÉNDEZ PIDAL DE NAVASCUÉS 2015. 111–149. MATTOSO 1985.

⁴³ Villa, mint különféle kiváltságokkal rendelkező település, méretében és jelentőségében a falu és a város között.

A 31 cikkely három fő csoportra osztható: az uralkodó és az alattvalók közötti kapcsolatok, a ricoshombres kiváltságai, és az adminisztrációval kapcsolatos rendelkezések. E nagy kategóriákon belül hat altémát lehet még elkülöníteni. Ezek a nemesség és a feudális (birtok)viszonyok problémái, a központi és a helyi közigazgatás, a gazdasági kérdések, az adórendszer, az igazságszolgáltatás és végül a politikai rendszer alapjai, azaz a rendi alkotmány voltak.⁴⁴ Az alábbiakban a néhány példát hozunk az életbe lépő rendelkezésekre:

- Az 1. cikkelyben olvasható a kiváltságok, szabadság- és haszonélvezeti jogok esküvel történő megerősítése a király részéről, valamint annak kimondása, hogy az uralkodó minden cselekményében köteles ezeknek alávetni magát, a joghatósággal összhangban.
- Az aragóniai igazságszolgáltatás működéséről szóló 3. cikkelyben⁴⁵ azt is rögzítették, hogy az Aragóniai Bíróság (Justicia de Aragón, aragón nyelven: Chustizia d’Aragón) a peres ügyekben ugyanolyan súllyal illetékes, mint a királyi udvar, és ezekben számolhat a nemesség és a városlakók tanácsaival. Ez az 1265-ben, az úgynevezett Ejeai Cortes – akkor még eredménytelen – kezdeményezését folytatta és fejezte be. A királyság fő bírói testületének jogkörét akkor még csak a fuerokban foglalt kiváltságok sérelmeinek orvoslására (*contrafuero*), illetve békéltetői szerepre (*dirimidor*) korlátozták, a királyság és az alattvalók peres ügyeiben. Az Aragóniai Bíróság azonban 1283 után így is az igazságszolgáltatás kulcsszereplője lett, és mivel innentől nem volt lehetőség a súlyát csökkenteni, jelentőségét a középkor végéig megtartotta.
- A királyi tisztviselők hatalmának korlátozása és joghatóság alá rendelésük.
- Az királyi adminisztrátori kinevezés megtiltása a zsidók körében.⁴⁶
- Az igazságszolgáltatás ingyenessége: innentől a bírák semelyik féltől nem húzhattak fizettséget.
- A király ne nevezhessen ki bírókat olyan helyeken, amelyek nem az ő joghatósága alá tartoznak.⁴⁷
- A bírósági eljárásba beleegyező vádlottak (jogainak) tiszteletben tartása.
- Annak tilalma, hogy a király jogos ok nélkül kisajátítsa a királyság valamilyen bevételének nemesi haszonélvezeti jogát.
- A király által kiadott összes vámrendelet megsemmisítése. Az ilyeneket innentől kezdve csak a Cortes hagyhatta jóvá.
- Az arisztokrácia nem kötelezhető országon kívüli katonai szolgálatra a király mellett, továbbá „Aragónia ne szálljon tengerre”⁴⁸.
- A király kötelezettséget vállalt arra is, hogy háború és a béke kinyilvánítása előtt tanácskozik a királyság azon társadalmi csoportjainak képviselőivel, amelyek a királyi haderő tömegét biztosítják, így az arisztokrácia, az infançones és a városok képviselőivel.

⁴⁴ Ez a kategorizálás Luis González Antón nézőpontja, más spanyol kutatók másként csoportosítják a rendelkezéseket. Estudio y valoración del Privilegio General. In: Esteban SARASA SÁNCHEZ 1984. 63.

⁴⁵ MARTÍNEZ TOMEY 2014.

⁴⁶ III. Péter nagy mértékben támaszkodott a zsidók pénzügyi-adminisztrátori tapasztalataira, ami Aragóniában is kiváltotta a keresztyén elit ellenérzéseit. Az aragón nemesség a bevételek ellenőrzésében, de a király iránti bizalmat tekintve is riválist látott a zsidókban. SARASA SÁNCHEZ 1984. 71.

⁴⁷ Ez a bírói hatáskörrel rendelkező főurak jogainak védelmét szolgálta.

⁴⁸ Azaz előkelői nem kötelezhetők a tengerentúli háborúkban történő részvételre sem.

- A 28. cikkelyben megfogalmazták, hogy az uralkodó köteles évente egyszer összehívni az Aragóniai Királyság rendi országgyűlését Zaragoza városában

KONKLÚZIÓ. A PRIVILEGIO GENERAL DE ARAGÓN UTÓÉLETE

A Privilegio General de Aragón a rendek országgyűlési részvételének biztosításával lefektette az aragóniai alkotmányfejlődés alapjait. Egyben azt a kompromisszumos kormányzati formát eredményezte, amelyben a királynak meg kellett állapodnia a rendekkel, mielőtt bármilyen jelentős politikai vagy gazdasági intézkedést foganatosítana. Ezért számítja legtöbb spanyol történész az Aragón Korona esetében 1283-tól a rendi monarchia megvalósulását.⁴⁹

Maga III. Péter még a franciákkal (és az öccsével) vívott háború befejeződése előtt, 1285. novemberében meghalt.⁵⁰ Mallorcát így már a trónörökös, a katonai akció után megkoronázott III. Alfonz (1286–1291) szerezte vissza az Aragón Korona számára, ezt követően pedig ő volt az, aki Menorca szigetét is a királysághoz csatolta. Az újabb terjeszkedés nem várt folyománycént hamarosan ugyanazzal szembesült, mint apja. Mivel az ő személyében az aragón nemesség nem látta biztosítottnak az 1283-ban elért megvalósulását, újra csak a lázadást választotta: az 1286 júniusában Zaragozában, majd ugyanezen év októberében a Huescában összeülő Cortes során nyílt erőszakra is sor került. Alfonz szerencsére hamar belátta, hogy a helyzete olyannyira ingatag, hogy sürgősen rendeznie kell a kapcsolatát a korábban apja ellen épp őt felléptető, most azonban ismét a trónfosztással fenyegető aragón nemességgel.⁵¹ Így aztán a következő évben, 1287-ben az újra Zaragozában összeülő rendi gyűlésen, ismét Privilegio de la Unión néven megerősítette az 1283-as rendelkezéseket. Többek között a királyi tanácsot kijelölő Cortes éves összehívását is újra megígérte, valamint azt is kinyilvánította, hogy nem lép fel az Unión ellen a bíróság előzetes döntése és a Cortes engedélye nélkül. A történelmi hagyomány szerint ekkor került a szövegbe az aragón nemesség legendás ellenállási záradéka is: „Mi, kik annyit érünk, mint Te és akiknek együttesen nagyobb jelentőségünk van, mint Neked, királyunknak és Urunknak választunk Téged, azon feltétel mellett, hogy betartod a mi kiváltságainkat és szabadságainkat, ha pedig nem, hát mi sem”.⁵²

Az együttesen jelentkező bel- és külpolitikai válság során létrejött, majd négy évvel későbbi, hasonló körülmények közepette megerősített Privilegio General de Aragón az unióba

⁴⁹ A rendi monarchia a spanyol történészek körében a „paktumokon alapuló” (*pactista*) kormányzás néven ismert. LALINDE ABADÍA 1980.

⁵⁰ Hódító Jakab két fiának viszonya korántsem bizonyult harmonikusnak: Péter nem akarta elismerni öccse önálló királyságát, Jakab pedig nyíltan a franciák oldalára állt és csak bátyja halála után hódolt be unokaöccsének, a Mallorca elfoglalására küldött Alfonz infánsnak. BESTARD 2011.

⁵¹ 1287-ben a király ellen fellépők azzal tudták elérni a követeléseiket, hogy amennyiben a király mégsem tartaná be az ígéreteit, úgy az Uniónnak átadott nem kevesebb, mint 16 erősséget (Monclús, Bolea, Uncastillo, Sos, Jalón, Ariza, Berdejo, Samed, Borja, Rueda, Daroca, Huesa, Morella, Uxó, Játiva és Bier) jogukban áll bármely más királyság fennhatósága alá helyezni. Ez lényegében Aragónia kiszolgáltatását jelentette volna. MARTÍNEZ GIL 2016.

⁵² Divéky Adorján fordítását lásd: DIVÉKY 1932. 3. A „*Nos, que somos tanto como vos, y juntos más que vos, os elegimos con nuestro Señor y Rey si conserváis nuestros derechos y libertades; y si no, no.*” formula azonban a XIII. században ebben a formában soha nem került leírásra, azaz így hiába keressük a Privilegio de la Unión szövegében. Ez António Pérez XVI. századi spanyol államférfi Relaciones című művéből való. PEREZ 1654. 143–144. A „ha nem, nem” formula alapos feldolgozását lásd: GIESEY 1968.

tömörült nemesség nyílt lázadásának az eredménye volt. E szabadságlevelek az egyik oldalról kétségkívül a leendő aragóniai parlament kiindulópontjának tekinthetők. Még akkor is, ha a Privilegio General pontjainak végrehajtása korántsem bizonyult könnyűnek és viszonylag ritkán kerültek át a gyakorlatba. A szövege ugyan tartalmazott egy záró formulát is, amely szerint a király a korábban elmondottakat biztosítja és véglegesen megerősíti: III. Péter azonban 1283-ban egyáltalán nem óhajtotta teljesíteni a kényszer alatt született dokumentum tartalmát.

Amíg azonban az 1283-as Privilegio General lehetővé tette a Cortes megszilárdulását, rendszeressé válását, ezáltal a rendek az állam politikájában való részvételét is, addig az 1287-es szabadságlevelével radikális követelése hamarosan a király és a királyság közötti érzékeny egyensúly megbomlásának irányába hatottak. Az uralkodói beleegyezés ugyan még lehetővé tette, hogy az Unió támogassa az Aragón Koronát II. (mallorcai) Jakab utolsó, újfent francia szövetségben megkísérelt támadásának visszaverésében (Ampurdán, 1288) és szintén jól jött, amikor III. Alfonz halála után az aragón határt Kasztília felől is meg kellett védeni. 1301-ben azonban épp a rendi állam további megkerülhetetlen szerve, az Aragóniai Bíróság helyezte hatályon kívül a kiváltságokat. IV. (Szerartásos) Péter (1336–1387) uralma alatt 1347-ben, az uralkodó és az Unió támogatóinak újabb konfrontációja nyomán, még egyszer helyreállították őket.

A monarchának azonban a dinasztikus válság, a Szicilián kitört aragón-katalán ellenes lázadás és az ő királyságait is elérő pestis miatt is súlyosbodó helyzetben nem volt más választása, mint fegyverrel rendezni az unionista mozgalom sorsát. IV. Péter 1348 júliusának végén az Épila melletti csatában sikeres csatát vívott a nemesi ellenzékével.⁵³ Az eredmény nem volt kétséges: az összecsapásban az Unió legfontosabb támogatói életüket veszítették⁵⁴, hadseregük főkapitányai fogságba estek, legfontosabb támogatójukat, Ferdinánd herceget pedig, az uralkodó (féltestvére) bosszújától tartva, Kasztíliába menekítették.⁵⁵

Az ezek után szokásosan Zaragozában összehívott új Cortes de Aragón 1348 október 4-én végleg visszavonta a megroppant erejű Unió két szabadságlevelét, majd elrendelték az összes példányuk begyűjtését és megsemmisítését. Ez alól csak a zaragozai érseki levéltárban és a poblei kolostorban letétbe helyezettek mentesültek.⁵⁶ IV. Péter saját kezűleg szabdalta fel törével az összegyűjtött másolatokat, ám ezek után kiterjesztette az Aragóniai Bíróság hatáskörét az aragóniaiak és a királyság közötti konfliktusok jogi rendezésére. Így az aragón nemesség előző században megszerzett jogai jórészt mégis megmaradtak, ami azt is jelentette, hogy az aragón-katalán rendi monarchia fennállásának idejére annak törvényei sorába léptek.

⁵³ COLL I ALENTORN 1992. 77. A IV. Péter alatti újabb, már a késő középkori nyugat-európai válság helyi epizódjaként értékelhető aragóniai krízisről lásd: SARASA SÁNCHEZ 1984. 44–55.

⁵⁴ Többek között Juan Ximénez de Urrea, Biota ura, Gombal de Tramacet és Jimén Pérez de Pina. Juan Ximénez de Urreát, mint főkapitányt, néhány nappal később a király parancsára ki is végezték. Az 1348-as eseményekről bővebben lásd: SIMÓN BALLESTEROS 2012.

⁵⁵ Kettejük későbbi konfliktusáról a „két Péter háborújában” lásd: RAMÓN PONT 1983.

⁵⁶ DANVILA Y COLLADO 1881. 194–196.

BIBLIOGRÁFIA, LINKOGRÁFIA:

ALVARADO PLANAS, JAVIER (1995): *Espacios y Fueros en Castilla-La Mancha (siglos XI-XV). Una perspectiva metodológica*. Madrid.

ANTON, Luis Gonzalez (1977): La revuelta de la nobleza aragonesa contra Jaime I en 1224–1227. In *Separata de „Homenaje a Don Jose Maria Lacarra de Miguel en su jubilación del profesorado*. Volumen 2. Zaragoza.

ARRANZ GUZMÁN, ANA (1982): Clero y Cortes castellanas (Participación y diferencias estamentales). In *En la España medieval*. (nº 2), Madrid. 49–58;

AVENTIN, MERCE (2009): A középkori Katalónia és az Aragón királyság megalapítása (11–12. század), in: Sarobe, Ramon – Tóth Csaba (szerk.): *Királylányok messzi földről*. Magyarország és Katalónia a középkorban. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.

BAGUÉ 1963: BAGUÉ, Enric: *Pere el Catolico; en Els primers comtes-reis*. Barcelona, 1963;

BARRERO GARCÍA, ANA MARÍA (.): El Derecho local en la Edad Media y su formulación por los reyes castellanos. In *Anales de la Universidad de Chile* 5ª (20).

BASTARDAS I PARERA, JOAN (1984): *Usatges de Barcelona*. El codi a mitjan segle XII. Barcelona. Barcelona.

BAYDAL SALA, VICENT (2009): Los primeros hechos del levantamiento mudéjar de 1276 en el reino de Valencia. In *Actas XI Simposio Internacional de Mudejarismo*. Valencia.

BÁCSATYAI Dániel (2022): Az Aranybulla európai összefüggésben. A Magna Cartától a szentföldi jogkönyvekig. *Rubicon* 6. sz. 20–23.

BENNASAR BARCELÓ, MIGUEL (2005): *La conquista de las Baleares por Jaime I. Reino de Mallorca*. Castellón.

BERTÉNYI, Iván: Imre és András királysága. In Karádi Ilona (szerk.): *Az Árpád-ház királyai – Nemzeti dinasztiánk három évszázada*. 1. kiadás, Budapest.

BESTARD, BARTOMEU (2011): *Jaime II de Mallorca (II)*. Al conflicto con su hermano el rey Pedro de Aragón, el monarca mallorquín tuvo que añadir otro con el trono de Francia. Interneten lásd: <https://www.diariodemallorca.es/palma/2011/01/03/jaime-ii-mallorca-ii-4078943.html>;

BISSON, T. N. (1984): *The Medieval Crown of Aragon. A Short History*. New York.

CARABIAS ORGAZ, MIGUEL (2013): Los Fueros de Aragón. Una versión romance de mediados del siglo XIII. In: *Revista de Filología Española (Consejo Superior de Investigaciones Científicas)*, Madrid.

CAVANILLES, ANTONIO (2013): *Memoria sobre el Fuero de Madrid de 1202*. Madrid.

CHINER GIMENO, J.J. – CHACÓN, GALIANA (2003): Del ‚Consolat de Mar‘ al ‚Libro llamado Consulado de Mar‘, aproximación histórica. Valencia.

COLECCIÓN DE FUEROS 1852: *Colección de fueros y cartas-pueblas de España: catálogo*. Madrid.

COLL I ALENTORN, MIQUEL (1992): *Història/1. Textos i Estudis de Cultura Catalana*. Barcelona, 1992;

- CORRAL GARCÍA, E. (1988): *Ordenanzas de los concejos castellanos: Formación, Contenido y Manifestaciones*. Burgos.
- CORRAL LAFUENTE, JOSÉ LUIS (1983): Cambios estructurales en aragon a mediados del siglo XIII. In *Aragón en la Edad Media*. Nº 5. Zaragoza.
- COSTA CARRERAS, JOAN – YATES, ALAN (2009): *The Architect of Modern Catalan: Selected Writings/Pompeu Fabra (1868–1948)*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans & Universitat Pompeu Fabra & Jonh Benjamins B.V.
- CINGOLANI, STEFANO, MARIA (2007): *La memòria dels reis: Les quatre grans cròniques*. Barcelona.
- CRÓNICA DE JAIME I 1848: *Historia del Rey de Aragon, Don Jaime I, el conquistador*. Valencia, 1848. Interneten: <https://books.google.es/books?id=2ATSAAAAMAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false>
- CRÓNICA CATALANA DE RAMON MUNTANER 1860: *Crónica Catalana de Ramon Muntaner*. Barcelona, 1860. Interneten: https://books.google.hu/books?id=KwAZ55VsDFIC&printsec=titlepage&hl=es&source=gb_s_summary_r&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false
- CRÓNICA DE BERNAT DESCLOT 1885: *Crónica del Rey en Pere e dels seus antecessors passats / per Bernat Desclot; ab un prefaci sobre'ls cronistas catalans per Joseph Coroleu*. Barcelona, 1885. Interneten: <https://www.lluisvives.com/obra-visor/cronica-del-rey-en-pere-e-dels-seus-antecessors-passats--0/html/>
- DANVILA Y COLLADO, Manuel (1881). *Las libertades de Aragón: ensayo histórico, jurídico y político*. Madrid, 1881;
- DIVÉKY, ADORJÁN (1932): *Az arany bulla és a jeruzsálemi királyság alkotmánya*. Budapest.
- ESTEVEES, RUI PEDRO (2003): *The Portuguese Concelhos and Forais. A Case in Institutional History from the eleventh to the mid thirteenth centuries*. Oxford. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2024990>
- FERDINANDY, Gejza (1899): *Az Arany bulla*. Közjogi tanulmány. Budapest, 1899.
- FERNÁNDEZ ESCALANTE, ANTONIO, GILBERTO (2018): *La expansión aragonesa en el Mediterráneo en la Edad media. De Mallorca a Nápoles (1229–1442)*. Santander.
- FERRÁNDIZ LOZANO, JOSÉ (1994): *Data Almizrano. Siete siglos y medio de historiografía valenciana sobre el Tratado de Almizra (1244–1994)*. Alicante.
- FERRER I MALLOL, MARIA TERESA (2009): *Katalónia földközi-tengeri terjeszkedése és késő középkori válsága*. In Sarobe, Ramon – Tóth Csaba (szerk.): *Királylányok messzi földről. Magyarország és Katalónia a középkorban*. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.
- GARCÍA ULECIA, ALBERTO (1975): *Los factores de diferenciación entre las personas en los Fueros de la extremadura castellano-aragonesa*. Sevilla.
- GIESEY, RALPH E. (1968): *If not, not. The oath of the aragonese and the legendary laws of Sobrarbe*. Princeton, Princeton University Press.

GUILLERÉ, CHRISTIAN (éd.) (2009): Le Traité de Corbeil (11 mai 1258). In *Actes des journées d'études de Paris-Corbeil*. Paris, Klincksieck, coll. Paris et Île-de-France: mémoires publiés par la Fédération des sociétés historiques et archéologiques de Paris et de l'Île-de-France (no 60), 2009, 1re éd., 1 vol. Paris. Interneten: <http://www.histoire-paris-idf.org/publications/publi2009-2018.htm>;

GUTIÉRREZ MATESANZ, ALMUDENA – GARCÍA CAMPOS, FRANCISCO MANUEL – BLAS ORTEGA, JESÚS DE (2021): Modelos de repoblación y régimen de propiedad de la tierra en la Edad Media peninsular. <https://descubriralahistoria.es/2021/05/modelos-de-repoblacion-y-regimen-de-propiedad-de-la-tierra-en-la-edad-media-peninsular/>

MIRANDA, AMBROSIO HUICI (2000): Las grandes batallas de la reconquista durante las invasiones africanas. Granada.

IGAZ, LEVENTE (2020): Berber dinasztiák hadjáratai a terjeszkedő keresztény államok ellen. A középkori iszlám szélsőségesei az ibér-félszigeti reconquista idején. In Pósan L. – Veszprémy L. – Isaszegi J.: *Vallásháborúk és felekezeti konfliktusok*. Budapest, Zrínyi Kiadó.

INFESTA PÉREZ, JOSÉ LUIS (2003). *Roger de Llúria*. Gent nostra n° 126 (1.ª edición). Barcelona.

IRADIEL PAULINO – MORETA, SALUSTIANO – SARASA, ESTEBAN (1995): *Historia medieval de la España cristiana*. Madrid.

KARÁCSONYI, JÁNOS (1899): *Az Aranybulla keletkezése és első sorsa*. Budapest. Értekezések a történeti tudományok köréből. XVIII.

KÖRÖSI, ALBIN (1932): *La Magna Carta, la Bula Aurea los Privilegios de Aragon y Mallorca y el jus resistendi en la edad media*. Palma de Mallorca.

LACARRA DE MIGUEL, JOSÉ MARÍA (1975): *Historia del Reino de Navarra en la Edad Media*. Pamplona.

LACRUZ BERDEJO, JOSÉ L. (2002): Fueros de Aragón hasta 1265. In *Anuario de Derecho Aragonés*. Zaragoza.

LADERO QUESADA, M. Á. – GALÁN PARRA, M. I. (1980): Las ordenanzas locales en la Corona de Castilla como fuente histórica y fuente de investigación (siglos XIII-XVII). In: *Anales de la Universidad de Alicante*, (1982), Alicante, 1982;

LADERO QUESADA, MIGUEL ÁNGEL (1998): Las ordenanzas locales. Siglos XIII-XVIII. In *España Medieval*. 21. Madrid.

LALINDE ABADÍA, JESÚS (1980): El pactismo en Aragón y Valencia. In *El pactismo en la Historia de España*. Madrid. 11–139;

LLIBRE DEL REPARTIMENT DE MALLORCA (1984): *Còdex català del Llibre del repartiment de Mallorca* (Mallorca felosztásának könyve). Palma de Mallorca, 1984;

LÓPEZ, JULIO – LARREA, DAVALILLO (2000): *Atlas histórico de España y Portugal*. Madrid.

MARTÍN DUQUE, ÁNGEL – GALLEGO GALLEGU, JAVIER (1991): Las cortes de Navarra en la época medieval. In *Les Corts a Catalunya. Actes del Congrés d'Història institucional*. Barcelona.

MARTINEZ Díez, GONZALO (2005): El primer Fuero Castellano: Brañosera, 13 de octubre 824. In *Anuario de historia del derecho español*. Tomo LXXV (2005). Madrid. 29–84;

MARTÍNEZ GIL, SERGIO (2016): Los Privilegios de la Unión. Interneten: <https://historiaragon.com/2016/12/28/los-privilegios-de-la-union/>;

MARTÍNEZ GIL, SERGIO (2022): La Corona de Aragón en el norte de África. Interneten: <https://www.elperiodicodearagon.com/aragon/2022/06/22/corona-aragon-norte-africa-67520822.html>

MARTÍNEZ TOMEY, MIGUEL (2014): Las Cortes de Ejeade 1265/As Cortes d'Exeya de 1265. Interneten: <https://fundaciongasparrtorrente.wordpress.com/2014/12/01/las-cortes-de-ejea-de-1265-as-cortes-dexeya-de-1265/>

MATOS REIS, ANTÓNIO (1996): O foral de Guimarães – primeiro foral português – o contributo dos burgueses para a fundação de Portugal. *Revista de Guimarães* n° 106. 55–77. Guimarães. <https://www.csarmento.uminho.pt/site/s/rgmr/item/59079#?c=0&m=0&s=0&cv=0>

MATTOSO 1985: MATTOSO, José: Ricos-homens, infanções e cavaleiros: a nobreza medieval portuguesa nos séculos XI e XII. Lisszabon, 1985;

MENÉNDEZ PIDAL DE NAVASCUÉS, Faustino Madrid, 2015. La nobleza en España: ideas, estructuras, historia. Madrid, 2015;

MELO CARRASCO 2012: MELO CARRASCO, Diego: Las treguas entre Granada y Castilla durante los siglos xiii a xv. Valparaíso, 2012; Interneten: https://www.scielo.cl/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0716-54552012000100008;

MELO CARRASCO 2019: MELO CARRASCO, Diego: El Sultanato Nazarí de Granada y la frontera (s. XIII-XV). In: *Revista Encrucijada Americana* Año 11 N°2. Santiago de Chile, 2019;

MENDOLA 2015: MENDOLA, Louis: Sicily's Rebellion against King Charles, Róma, 2015;

MIRET I SANS 1905–1908: MIRET I SANS, Joaquim.: Itinerario del rey Pedro I de Cataluña, II en Aragón; Bol. de la Academia de Buenas Letras de Barcelona, III (1905-1906) y IV (1907-1908).

MOTT 2003: MOTT, Lawrence V.: Sea power in the medieval Mediterranean: The Catalan-Aragonese fleet in the war of the Sicilian vespers. Gainesville, 2003;

NAVARRO ESPINACH–VILLANUEVA MORTE 2020: NAVARRO ESPINACH, Germán–VILLANUEVA MORTE, Concepción: Cortes y parlamentos en la Edad Media peninsular. Murcia, 2020;

NICOLÁS-MINUÉ SÁNCHEZ 2014: NICOLÁS-MINUÉ SÁNCHEZ, Andrés J.: Los tenentes. Génesis de la nobleza de Aragón. In: *Hidalguía*. Año LXI 2014. Núm. 367, Madrid 2014. Interneten: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/4964565.pdf>;

O'CALLAGHAN 1975: O'CALLAGHAN, Josph F.: A History of Medieval Spain. New York, 1975; Interneten: <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/7255995.pdf>;

PERE PAU RIPOLLÈS–DEL MAR LLORENS FORCADA 1990: PERE PAU RIPOLLÈS, Alegre – DEL MAR LLORENS FORCADA, María: El tesoro de La Reina Mora: monedas de Jaume I. In: *Acta numismàtica*, N° 20, Valencia, 1990;

PEREZ, ANTONIO (1654): Relaciones. Genf.

PÉREZ DE HEREDIA VALLE 2001: PÉREZ DE HEREDIA VALLE, Roberto: La reina doña Violante de Hungría: (fragmentos de su vida y arraigo de su recuerdo en Castellón de la Plana), Castellón, 2001;

PESET REIG 1989: PESET REIG, Mariano: Furs de Valencia: su sentido y vigencia. En torno al 750 aniversario: antecedentes y consecuencias de la conquista de Valencia 1. Valencia, 1989;

POWERS 1988: POWERS, James F.: A Society Organized for War: The Iberian Municipal Militias in the Central Middle Ages, 1000-1284. Berkeley, Los Angeles 1988;

RAMÓN PONT, ANTONIO (1983): El infante don Fernando, señor de Orihuela en la guerra de los dos Pedros (1356-1363). In *Anales de la Universidad de Alicante*. Historia medieval (Alicante: Universitat d'Alacant / Universidad de Alicante: Servicio de Publicaciones) (2). Alicante. 63–92.

RUNCIMAN, STEVEN (1999) A szicíliai vecsernye. Budapest.

SALRACH I MARÈS, JOSEP MARIA (2015): *La expansión de la Casa de Barcelona (siglos xi-xiii). Del condado al principado*. Las sedes episcopales. Barcelona.

SARASA SÁNCHEZ, ESTEBAN (1984): *El Privilegio General de Aragón*. La defensa de las libertades aragonesas en la Edad Media. Zaragoza.

SARASA SÁNCHEZ, ESTEBAN (2011): *La Corona de Aragón en la Edad Media*. Zaragoza.

SÁIZ SERRANO, JORGE (2015): Las expediciones norteafricanas de Alfonso el Magnánimo (1424–1433). Financiación y organización militar. In Baloup, David –Martínez, Manuel Sanchez (ed.): *Partir en croisade à la fin du moyen âge*. Toulouse.

SÁNCHEZ REY, AUGUSTÍN (2007): *Los Caminos en las Leyes y Fueros medievales españoles*. Madrid.

SIMÓN BALLESTEROS, SANTIAGO (2012): *Por no caer en “captivitat perpetua e vinamos a condicion d’esclavos”: la radicalización del movimiento unionista en 1348*. Zaragoza, 2012. <https://doi.org/10.4000/e-spania.21981>

SOBREQUÉS, JAUME (2009): Hódító Jakab és a katalán újjászületés. In Sarobe, Ramon – Tóth Csaba (szerk.): *Királylányok messzi földről*. Magyarország és Katalónia a középkorban. Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum.

SOLDEVILA I ZUBIBURU, FERRAN (1988): *Els primers temps de Jaume I*. Barcelona.

SOLTÉSZ, ISTVÁN (2002): Jolánta – egy sikeres élet. In Gáspár Zsuzsa (szerk.): *Árpád-házi királylányok Európában*. Győztes és bukott csillagok. 1. kiadás. Budapest, 2002.

SUÁREZ, FERNANDO – GAMBRA, ANDRÉS (ed.) (2008): *Los fueros de Sepúlveda y las sociedades de frontera*. Madrid.

THÉRY, JULIEN (2014): Les Vêpres Siciliennes. In *Trente nuits qui ont fait l’histoire*. Paris. 89–103.

TILANDER, GUNNAR (1937): *Los Fueros de Aragón según el manuscrito 458 de la Biblioteca Nacional de Madrid*. Madrid.

UBIETO ARTETA, AGUSTÍN (1969): *Ciclos económicos en la Edad Media española*. Valencia.

UBIETO ARTETA, AGUSTÍN (1982): *Cómo se formó Aragón: 61. El sistema de tenencias (siglos XI–XII)*. A 2005-ben készült elektronikus változatot lásd az interneten: <https://ifc.dpz.es/webs/ubieto/fichasubieto/61.html>;

UBIETO ARTETA, AGUSTÍN (1987): *Creación y desarrollo de la Corona de Aragón*. Zaragoza.

VAJAY SZABOLCS (1984): *Dominae reginae milites. Árpád-házi Jolánta magyarjai Valencia visszavétele idején.* In H. Balázs Éva – Fügedi Erik – Maksay Ferenc (szerk.): *Mályusz Elemér emlékkönyv.* Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, 1984. 395–414

VENTURA 1960: VENTURA, Jordi.: *Pere el Catolic I Simó de Montfort*; Barcelona, 1960;

VESZPRÉMY, LÁSZLÓ (1994): *Közös motívumok a 12-13. századi magyarországi és hispániai historiográfiában.* *Aetas* 9. évf. 1. sz. 36–48;

VINCENT, MARY – STRADLING, ROBERT A. (1997): *A spanyol és portugál világ atlasza.* Budapest.

WENZEL, Gusztáv (1876): *Az országos jog és a particuláris jogok közti viszony hazai jogrendszerünkben.* Budapest.

WOLFF, PHILIPPE (1977): *Aspects monétaires de la crise de la seconde moitié du XIV siècle.* In *Cuadernos de Historia* 8. Madrid. 25–32.

ZSOLDOS, ATTILA (2022): *A 800 éves Aranybulla.* Budapest, Országház.